

Наслідки Алжирської війни для Корсики: «чорноногі» та корсизм

У статті на основі соціологічних опитувань, французької преси та сучасних французькомовних досліджень проаналізовано вплив репатріації «чорноногих» (європейських колоністів Алжиру) на піднесення корсиканського автономістського руху. Основний акцент зроблено на розгляді громадської думки корсиканців про «чорноногих».

Ключові слова: Корсика, «чорноногі», Алжирська війна, корсизм, націоналізм.

Постановка наукової проблеми та її значення. У час Другої світової війни Корсика стала одним із центрів активного антинацистського і антифашистського руху, саме в цей період занепали ірредентистські настрої повернення до Італії* і посилилася лояльність до Франції. Друга половина 1940-х – початок 1960-х рр. були найспокійнішими для острова і не відзначалися діяльністю не лише націоналістичних, а й автономістських організацій. Однак, з середини 1960-х рр. з'являються рухи, які виступали за захист інтересів корінного корсиканського населення і критикували французьку політику щодо острова. Цей новий тип корсиканського націоналізму («інсуляризму» чи «корсизму» за типологією іспанського дослідника Ізідре Моля [13, р. 3]), на нашу думку, тісно пов'язаний із одним із наслідків Алжирської війни 1954–1962 рр. – явищем репатріації французьких колоністів Алжиру, яких прийняли усі французькі департаменти у тому числі й Корсика. А враховуючи той факт, що острів і надалі залишається «пороховою діжкою» П'ятої республіки, розгляд питання факторів генези сучасного корсизму є актуальним.

Історіографія проблеми. Закономірно, що питаннями становища «чорноногого» населення Корсики цікавилися насамперед французькі дослідники. Так, у 1970 р. була опублікована стаття професора географії

* У 1768 р. Генуезька республіка передала Французькому королівству Корсику, як компенсацію за військові борги. З 1789 р. острів оголошений інтегральною частиною Франції. Але впродовж XIX ст. Корсика не лише була прихистком для італійських політичних дисидентів, а й історичною «італійською землею», яку навіть Джузеппе Мацціні закликав повернути. У міжвоєнний період Б. Муссоліні сприяв поширенню італійських впливів на острові.

Ніццького університету Жана Ерміта «Чорноногі Корсики» [6], але у ній основний акцент було зроблено на територіальному розселенні французьких репатріантів і розподілі їх за різними секторами економіки, а ставлення місцевого населення до прибулих не розглядалося. У ряді робіт французьких істориків, присвячених імміграції на Корсику, розглядаються й особливості в'їзду та інтеграції «чорноногого» населення [15; 17], побіжно згадується несприйняття його корінними корсиканцями. Особливо у цьому контексті варто згадати колективне дослідження, здійснене у 2005–2008 рр. в Університеті Кортє Жаном-Мішелем Жеа, Дідьє Реєм, П'єром Бертоцціні, Ваніною Марчіні, Марко Амброзелі та Яніком Соліна [7]. Корсиканську ксенофобію вивчала паризька дослідниця Марі Перетті-Ндіає, але вона зосередилася насамперед на несприйнятті арабських мігрантів [14]. Цікавою для нас є й стаття співробітниці французького Центру африканських досліджень Ваніні Профізі, в якій не лише проаналізовано просопографічний портрет “типового” корсиканського чиновника у Французькій Західній Африці на початку ХХ ст., а й наведено статистику щодо кількості корсиканських колоністів у французьких колоніях [16].

Мета і завдання статті. Відтак, з огляду на недостатню увагу до цієї проблеми французької історіографії і відсутність профільних досліджень українських істориків, метою даної статті є аналіз взаємозв'язку репатріації «чорноногих» і піднесення корсизму. Досягнення мети передбачає розв'язання таких завдань: по-перше, з'ясувати кількісні та якісні характеристики «чорноногого» населення Корсики, по-друге, встановити причини невдоволення корінних корсиканців, по-третє, розглянути перші сутички між «чорноногими» і корсистами у 1970-х рр., і, по-четверте, простежити еволюцію проблеми до початку ХХІ ст.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Корсика була одним із найбідніших департаментів Франції, а тому в період Другої імперії (1852–1870), коли відбувалася активна колонізація Алжиру, еміграційний потік корсиканців переорієнтувався зі США (у Техасі

досі є містечко Корсикана) на французькі колонії. У період Третьої республіки корсиканці цілими селищами виїжджали в Алжир, Марокко, Туніс, Індокитай. Так, комуна Сіді-Меруан у департаменті Константіна в Алжирі була заснована у 1874 р. групою корсиканських поселенців із селища Каргез, які зберегли свої традиції, спілкувалися корсиканською мовою у побуті та цікавилися подіями на острові [16, р. 34]. Тому й не дивно, що значна частина французької колоніальної адміністрації (близько 20 %) мала корсиканські корені. За підрахунками Ваніни Профізі, 5–10 % європейського населення у французьких колоніях було корсиканського походження (своєрідна “монополія” у пенітенціарній сфері, прикордонній і правоохоронній службах), при цьому у метрополії корсиканці становили менше 1 %. Відтак, Корсика була на першому місці за кількістю колоністів відносно числа мешканців: чотири на 1 тис. проти 0,7 на 1 тис. в інших департаментах Франції [16, р. 35–36]. На думку корсиканського історика Жаніна Ренуцці, у 1950 р. тільки в Північній Африці було 150 тис. осіб корсиканського походження [17, р. 53]. А згідно досліджень Жана-Туссена Стефані, у 1946 р. кількість корсиканців у колоніях становила 281 особу на 100 тис. мешканців [1, с. 92].

Деколонізаційні процеси, які розпочалися у французьких володіннях після Другої світової війни, призвели до масового повернення колоністів, у тому числі й корсиканських, у метрополію. Основну хвилю репатріантів (більше мільйона осіб) Франція прийняла після підписання Евіанських угод із Алжиром у 1962 р., оскільки життю колоністів існувала реальна загроза, так, лише у березні–грудні згаданого року їх було вбито близько 4 тис. [9]. «Чорноногими» (франц. – *«pieds-noirs»*, корсик. – *«pedi neri»*) називають нащадків європейських колоністів Алжиру. Існує кілька пояснень етимології цього слова, зокрема, за однією із версій французькі солдати у 1830 р. (у момент завоювання Алжиру) носили чорні гетри, а за іншою – у європейських виноробів, які чавили сік ногами, почорніли ноги, і місцеве населення дало їм таке прізвисько [5]. Зрозуміло, що два пояснення є легендарними, але слово «чорноногий» настільки увійшло у побутовий, медійний, політичний і навіть історичний

дискурс, що залишило відповіднику «європейський колоніст Алжиру» чи «француз, репатрійований з Алжиру» місце лише у нормативно-правових актах і офіційних документах. Приїзд «чорноногих» міцно вкоренився в історичній пам'яті французів. Так, у 2014 р. 20 % респондентів сказали, що асоціюють Алжирську війну насамперед із «чорноногими», а ще для 59 % це була одна із трьох основних асоціацій із подіями 1954–1962 рр. [8].

Жан Ерміт виділяє дві основні хвилі міграції «чорноногих» на Корсику: 1962 і 1964 рр., перша із яких була безпосередньою втечею із Алжиру, а друга – поверненням із континентальної Франції, оскільки «чорноногі» чиновники та службовці отримували роботу здебільшого на сході й півночі Республіки, так як південь, кліматично ближчий репатріантам, був уже перенаселеним і біднішим. Тому приїзд на Корсику розглядався, як повернення у «втрачене» Середземномор'я [6, р. 23]. За 1962 р. на острів прибуло 4,5 тис. «чорноногих», більша половина з яких була корсиканського походження. Тоді Корсика стала єдиним департаментом, який прийняв активістів алжирського путчу 13 травня 1958 р., тобто борців за Французький Алжир [7, р. 20]. Станом на 1970 р. на Корсиці було офіційно зареєстровано 17 тис. «чорноногих» (все населення острова – 160 тис.), більше 60 % із яких були зайняті у сільському господарстві, відтак мешкали у сільській місцевості, а найбільші міста Корсики Аяччо і Бастія прийняли лише 3300 і 3350 репатріантів відповідно [6, р. 24].

Таким чином, судячи з того, що більшість «чорноногих», які обрали місцем репатріації Корсику, були острівного походження, здавалося б конфлікту не мало бути. Які ж фактори спричинили обурення місцевого населення? Ще в 1957 р. уряд визначив два основні вектори для покращення економічного становища Корсики: розвиток туризму і сільського господарства. З метою розвитку землеробства та скотарства було створено Товариство для піднесення рентабельності сільського господарства Корсики (SOMIVAC – Société pour la Mise en Valeur Agricole de la Corse), яке вивчало природні ресурси острова і шукало шляхи вирішення існуючих проблем. На початку

1960-х рр. SOMIVAC почав реалізацію програм осушення боліт і вирубування чагарників.

Приїзд «чорноногих» співпав із цими ініціативами, і як категорія населення, що потребувала спеціального державного захисту, вони отримали близько 90 % нових земельних ділянок. Окрім цього, банк Crédit Agricole пропонував «чорноногим» вигідні кредити на різні цілі під державні гарантії: купівля земельних ділянок, осушення боліт, будівництво житлових і господарських споруд. Попит на землю, який створили «чорноногі», призвів до небувалого зростання цін на нерухомість. Так, за даними паризького Національного Банку, у 1965 р. гектар природної прерії, що надавався для землеробства, продавався дорожче, аніж гектар ніццького чи марсельського узбережжя. Так, у 1957 р. 1 га із чагарниками продавався за 600–800 франків, а в 1968 р. вже за 8–10 тис. Зросла й оренда землі: від 20–30 до 200–300 франків за гектар відповідно [6, р. 21].

Як відреагувало на це місцеве населення? За словами сучасника подій, Андже Фратічеллі, перші кілька місяців корсиканці радо продавали «чорноногим» землю, оскільки раніше вони мали від неї єдиний дивіденд – сир, яким пастухи розплачувалися за випасання худоби, а суми, запропоновані репатріантами, для економічно відсталого департаменту були дуже великими. Однак невдовзі все відчутнішою ставала різниця у матеріальному становищі корінного населення й репатріантів, яких вважали “викличними” та “чванькуватими” [3]. Тому політику державного сприяння і, відповідно, можливість купівлі великих земельних ділянок*, у 1975 р. більшість корсиканців вважали секретом успіху «чорноногих»: 63 % респондентів вважали, що влада допомагала репатріантам більше, аніж корсиканцям, і лише 17 %, що вони просто наполегливо працювали. Але лише 23 % опитаних хотіли б забрати у «чорноногих» землю назад (ймовірно, їх було набагато більше, просто декларувати таке, означало оголосити себе неблагонадійним) [4].

* Натомість земельні ділянки корсиканців були дуже малими. Показовий приклад: у комуні Олетте треба було зібрати 14 підписів власників і 70 підписів співвласників, аби приватизувати земельну ділянку розміром 15 га [6, р. 22].

Однак, були й інші фактори, які викликали обурення корінних мешканців. Зокрема, спосіб ведення господарства новоприбулими. Хоча більшість «чорноногих» були корсиканського походження, за час перебування в Алжирі (два – три покоління) вони звикли до інших методів господарювання. І якщо додавання цукру у вино для прискорення бродіння, викликало обурення традиційних корсиканських виноробів і спричинило погіршення репутації вин острова, воно не мало таких далекосяжних наслідків, як запрошення «чорноногими» на свої ферми сільськогосподарських робітників із Північної Африки. Оскільки корсиканці, серед яких був сильний партикуляризм, зазвичай не хотіли працювати у господарствах «чорноногих», ті були змушені запрошувати магрибських робітників, початково навіть тих, хто працював у них до репатріації. Таким чином на Корсику в'їхало 4 тис. алжирців, згодом все частіше запрошували марокканців, відтак, у 1990 р. їх на острові було вже 12958 [17, р. 54]. Оскільки марокканці сформували найбільшу іммігрантську спільноту, вони стали уособленням «Іншого» й основними жертвами дискримінації [14].

У цих умовах у 1965 р. брати Едмонд, Макс і Роллан Сімеоні створили Комітет вивчення і захисту інтересів Корсики (Comité d'étude et de défense des intérêts de la Corse – CEDIC). Члени CEDIC звинувачували в економічних негараздах Корсики Париж. Їхні програми наповнені тезами про «колонізацію Корсики» (у тому числі й «чорноногими») і про «декорсизацію острова». Так зароджувався новітній корсиканський націоналізм. У 1967 р. Комітет перетворили у Регіональну корсиканську дію (Action régionaliste corse – ARC), яка виступала за автономію острова [13, р. 12].

Активісти ARC вже наприкінці 1960-х рр. здійснювали спроби захоплення ферм «чорноногих» а навесні 1970 р. навіть замінували бюро SOMIVAC [6, р. 23]. Символічною відправною точкою в історії новітнього корсизму вважають 22 серпня 1975 р. Напередодні, 21 серпня поблизу містечка Алерія члени ARC на чолі з лікарем Едмоном Сімеоні зайняли ферму «чорноногого», якого підозрювали у фінансових махінаціях. Активісти із корсиканськими

національними прапорами (голова мавра на білому полотнищі) і вигуками «Pedi peri fora!» (корсиканською – «Геть чорноногих!») заявляли, що роблять те, що пообіцяли зробити і сподівалися на широке висвітлення своїх дій у ЗМІ [3]. Результат і справді перевершив очікування: із континенту перекинуло 1200 жандармів і спецназівців, до операції зі звільнення ферми, яку утримувало пів сотні націоналістів, були залучені гелікоптери, а у пресі згодом писали про двох вбитих жандармів, відірвану ногу П'єра Сузіні і арешт Едмона Сімеоні. Після того, як 27 серпня урядовим розпорядженням ARC було розпущено, у Бастія почалися нові заворушення, внаслідок яких вбили одного і поранили кількох жандармів [4].

Після подій поблизу Алерія протистояння між «чорноногими» та корсисстами стало перманентним. Погрози «чорноногим», обписування образливими гаслами фасадів їх будівель, замінування призводили до того, частина репатріантів була змушена переїхати у континентальну Францію. Так, 14 квітня 2001 р. у префектурі департаменту Східні Піренеї було зареєстровано Асоціацію захисту французів, репатрійованих із Північної Африки і пограбованих на Корсиці (Association de defence des Français rapatriés d'Afrique du Nord spoliés en Corse). Метою було об'єднання «чорноногих» Корсики, які зазнали фізичних, моральних чи матеріальних втрат на острові з метою добитися належної за законом компенсації. За словами адвоката метра Гарє, близько 200 сімей «чорноногих» втратили свою власність на острові [2].

Втративши надію на допомогу від французької влади (трибунал Бастія постановив повернути захоплену ділянку розміром 35 га законному власнику [12], але продовжувалася бездіяльність силових відомств, яку в ефірі France 2 3 жовтня 2004 р. головний прокурор Корсики М. Далаланд пояснював страхом загибелі жандармів і правопорушників [2]), 22 члени Асоціації захисту французів, репатрійованих із Північної Африки і пограбованих на Корсиці, подали скаргу у Європейський суд із прав людини, в якій нарікали на «порушення права власності, позбавлення власності, пошкодження домівок і відсутність реакції з боку Франції» [12]. Врешті, 21 січня 2010 р. Європейський

суд із прав людини засудив Французьку республіку за нездатність цивільної влади забезпечити виконання судових рішень на Корсиці. Держава мала виплатити 64 тис. євро штрафу моральної компенсації вісьмом постраждалим і 33672 євро матеріальної компенсації одній із сімей [2].

Зовсім іншим було бачення цієї проблеми корінними корсиканцями. Так, президент Федерації синдикатів сільськогосподарських робітників Верхньої Корсики Жозеф Коломбіані в інтерв'ю журналістам газети *Corsematin* розповів, що на «захоплених» ділянках до скандалу з Алерія росли виноградники. Збагатившись на кріпленому вині, власники закинули ці землі надовго. А місцеве право передбачає можливість обробляти і використовувати вільні землі всіма бажаючими, що й зробили «місцеві пастухи», але також не отримали жодної державної підтримки. Одну з цих ділянок у 1980-ті рр. не зміг викупити навіть мер Вентінсері Франсуа Тібері. Тому, за словами Ж. Коломбіані, «ці землі є символом контексту і несправедливості. Ми їх захищатимемо із відкритим обличчям, і якщо потрібно, зі зброєю в руках» [18].

Зрозуміло, що Ж. Коломбіані був виразником інтересів корсистів і тому обирав відповідні аргументи, аналогічно діяли й члени Асоціації захисту французів, репатрійованих із Північної Африки і пограбованих на Корсиці. Їхня риторика є джерелом не стільки до реального становища, як до їхніх уявлень і бачення причин цієї ситуації. Відтак, винною для обох сторін конфлікту була насамперед Французька республіка, яка не могла захистити їх від «кривдників» (корсистів чи «чорноногих»). Був у них на початку ХХІ ст. і ще один спільний ворог – «іммігранти», яких кожен шостий мешканець називав основною проблемою острова [10;11].

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Після завершення Алжирської війни 1954–1962 рр. близько 17 тис. «чорноногих», більшість із яких становили особи корсиканського походження, повернулися на острів і зайняли нішу реалізації державної програми підвищення рентабельності сільського господарства. Незважаючи на спільність історичних коренів із більшістю репатріантів, корсиканці не сприйняли новоприбулих із кількох

основних причин: державна підтримка новоприбулих, концентрація у руках «чорноногих» великих земельних ділянок, нові способи господарювання, зокрема залучення робітників із Північної Африки, які згодом сформували найбільшу іммігрантську спільноту Корсики, нова технологія виробництва вина. Тобто корсиканці почали розглядати «чорноногих», як «колонізаторів», а себе, як «колонізованих», у відповідь на що виник потужний рух корсиканських націоналістів – корсизм або інсуляризм. Першим символом цього протистояння стали події серпня 1975 р. в Алерії, які свідчили про перехід до збройного захисту своїх інтересів корсиканцями. З початком ХХІ ст. частішають прецеденти судового протистояння, і що найбільш показово, жодна зі сторін конфлікту не вважала французьку владу належним арбітром.

Тема має перспективу подальшого дослідження насамперед у контексті залучення місцевої корсиканської преси (у статті було використано лише найвпливовішу газету *Corsematin*), але для цього потрібне стажування в університеті Корте.

Джерела та література

1. Раві-Жордані Ж. Корсика: регіональна чи регіоналізована культура? / Жорж Раві-Жордані // Народна творчість та етнографія. – 2006. – № 6. – С. 87–92.
2. Agriculteurs Rapatriés d'Algérie en Corse expulsés de leurs propriétés : Condamnation de la France par le CEDH [En ligne]. – URL : <http://www.babelouedstory.com/thema-les/tribunaux/07/07.html>
3. Dossier Settimana : Enfants d'Aleria, depuis toujours et à jamais // *Corsematin*, 24.08.2015 [En ligne]. – URL : <http://www.corsematin.com/article/corse/derniere-minute/dossier-settimana-enfants-daleriala-depuis-toujours-et-a-jamais.1889078.html>
4. Enquetes Corses (1975–2012) . – IFOP Collectors. – 2012. – № 7. – 14 p. [En ligne]. – URL : <http://www.ifop.com/media/pressdocument/485-1-document-file.pdf>
5. Gonin J.-M. Les pieds-noirs, 50 ans après / Jean-Marc Gonin // *Le Figaro*, 27.01.2012 [En ligne]. – URL : <http://www.lefigaro.fr/actualite-france/2012/01/27/01016-20120127ARTFIG00422-les-pieds-noirs-50-ans-apres.php>
6. Hermitte J. E. Les “Pieds Noirs” de la Corse // *Cahiers de la Méditerranée*. – 1970. – № 1. – P. 11–64.

7. Histoire et mémoires des immigrations en région Corse. Synthèse du rapport final – Avril 2008 [En ligne]. – URL : <http://www.barthes.ens.fr /clio/acsehmr/corse.pdf>
8. Le regard des Français sur la guerre d'Algérie 60 ans après la «Toussaint Rouge». – IFOP, 2014. – 21 p. [En ligne]. – URL : <http://www.ifop.com/ media/poll/2821-study-file.pdf>
9. Les accords d'Evian ? Un vrai marché de dupes ! // Corsematin, 3.04.2012 [En ligne]. – URL : <http://www.corsematin.com/article/corse/«-les-accords-devian-un-vrai-marche-de-dupes-».622965.html>
10. Les Corses et l'élection présidentielle. – IFOP, 2007. – 15 p. [En ligne]. – URL : <http://www.ifop.com/ media/poll/corses-presidentielle.pdf>
11. Les Corses et leur perception de la situation sur l'île. Résultats détaillés. – IFOP, 2012. – 14 p. [En ligne]. – URL : <http://www.ifop.com/ media/poll/1904-1-study-file.pdf>
12. Les pieds-noirs spoliés en appellent à l'Europe // Le Figaro, 28.09.2004 [En ligne]. – URL : <http://www.lefigaro.fr/france/20040928.FIG0295.html>
13. Molas I. Partis nationalistes, autonomie et clans en Corse / Isidre Molas. – Barcelona : Institut de Ciències Polítiques i Socials, 2000. – 28 p.
14. Peretti-Ndiaye M. La Corse, une figure rhétorique du racisme / Marie Peretti-Ndiaye // *Révue Asylon (s)*. – 2008. – № 4 [En ligne]. – URL : <http://www.rh19.revues.org/ 290reseau-terra.eu/article736.htm>
15. Pesteil Ph. Entrées migratoires en Corse. Mise en relief de quelques spécificités / Philippe Pesteil // *Hommes et migrations*. – 2009. – № 1278. – P. 62–74.
16. Profizi V. Les fonctionnaires d'origine corse en AOF (1900–1920). Approche prosopographique de l'identité régionale en contexte colonial / Vanina Profizi // *Outre-mers*. – 2011. – T. 98. – № 370–371. – P. 31–42.
17. Richard M., Alaoui R. L'immigration marocaine en Corse : une force de travail silencieuse / Marie Ricgard, Rachid Alaoui // *Hommes et migrations*. – 2003. – № 1242. – P. 53–60.
18. Ventinseri. Trois rapatriés d'Afrique du Nord font reconnaître l'occupation de leurs terres // Corsematin, 22.01.2010 [En ligne]. – URL : <http://www.corsematin.com/article/haute-corse/ventinseri-trois-rapatries-dafrique-du-nord-font-reconnaitre-loccupation-de-leurs.11275.html>

Bogdana Sytko

Consequences of Algerian War for Corsica: «Pieds noirs» and Corsisme

On the basis of opinion polls, press and recent French studies the author analyzed the impact of repatriation of «pieds noirs» (European colonists of Algeria) on the rise of Corsican nationalism (corsisme). It was found that the main reasons for rejection of «pieds noirs» in Corsica are the

following: government programs to support repatriated, which objectively did not apply to other Corsicans, the concentration by new arrivals of large plots of land and new ways of farming that contributed to immigration of workers from Northern Africa. Perceiving a situation as a «colonization» of their own island, the local population widespread nationalist sentiment. The Aléria incident in 1975 can be considered as transition point to the corsist's armed combat. In response to the capture of their property corsican «pieds noirs» established in continental France the association, designed to look ways to protect their rights, including complaints to the European Court of Human Rights. It is significant that both sides the responsible for this situation believed the French state.

Key words: Corsica, «pieds noirs», Algerian War, corsisme, nationalism.

Богдана Сыпко

Последствия Алжирской войны для Корсики: «чёрноногие» и корсизм

В статье на основе социологических опросов, прессы и новейших франкоязычных исследований проанализировано влияние репатриации «чёрноногих» (европейских колонистов Алжира) на подъем корсиканского национализма (корсизма). Установлено, что основные причины неприятия «чёрноногих» на Корсике следующие: государственные программы поддержки репатриированных, которые объективно не распространялись на других корсиканцев, концентрация новоприбывшими больших земельных участков и новые способы ведения сельского хозяйства, что поспособствовало иммиграции работников из Северной Африки. Воспринимая такую ситуацию, как «колонизацию» собственного острова, среди местного населения распространение получили националистические настроения. Точкой перехода корсистов к вооруженной борьбе можно считать происшествие неподалеку Алерия в 1975 г. В ответ на захваты своей недвижимости «чёрноногие» Корсики создали в континентальной Франции ассоциацию, призванную искать способы защиты их прав, в том числе иски в Европейский суд из прав человека. Показательно, что виновным в сложившейся ситуации обе стороны конфликта считали французское государство.

Ключевые слова: Корсика, «чёрноногие», Алжирская война, корсизм, национализм.